

Ivan Kovačević

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu
ikovacev@f.bg.ac.rs*

Dragana Antonijević

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu
dantonij@f.bg.ac.rs*

Novi rituali i nova srpska antropologija – proces međusobnog konstituisanja*

Apstrakt: Intenzivno okretanje proučavanju novih rituala sredinom osamdesetih godina prošlog veka predstavlja jednu od ključnih tačaka modernizacije i antropologizacije srpske etnologije. U najvećoj meri inicijator tog zaokreta je bilo Etnološko društvo Srbije, mesto događaja su bila godišnja savetovanja Etnološkog društva Srbije a *Etnološke sveske*, časopis udruženja, objavljivao je prve radove o novim ritualima. U ambijentu tadašnje etnologije, koja se dominantno bavila beleženjem sećanja na ruralni život devetnaestog veka, inovativni karakter istraživanja ispraćaja radnika u penziju, prijema dece u pionirsku organizaciju, ispraćaja na odsluženje vojnog roka, ponašanja u kaficu ili na korzou, bio je više nego očigledan. Iz današnje perspektive, trideset godina kasnije, sagledava se značaj ovih događaja za konstituisanje nove srpske antropologije.

Ključne reči: Srbija, novi rituali, srpska antropologija, istorija antropologije, istorija etnologije

Prevratnički karakter proučavanja savremenosti u srpskoj etnologiji

Proces antropologizacije srpske etnologije započeo je sredinom osme decenije XX veka i odvijao se u dva pravca – u metodološkom i predmetnom. O metodološkoj inovaciji kao komponenti antropologizacije srpske etnologije

---

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu "Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva" (177035) koji u celosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

napisani su brojni tekstovi u kojima se ističu strukturalna i funkcionalna analiza kao glavni metodološki agensi modernizacije discipline (Kovačević 2005, Prodanović 2005, Kovačević 2006, Kovačević 2009, Sinani 2009). U tim prilikama je pominjana i predmetna (tematska) transformacija, ali nije posebno istaknuto kakvu ulogu je imalo proučavanje "novih rituala". Transformacijsku ulogu "novih rituala" nije moguće prikazati ni objasniti ukoliko se prethodno ne ukaže na poimanje rituala (obreda) ili još šireg pojma običaja u tradicionalnoj srpskoj etnologiji. Kako god da je definisan sam pojam obreda, najčešće sa religijskom komponentom, ili kao pojam običaja koji obuhvata i druge segmente života, u svakom slučaju pripadao je "narodnoj kulturi". Narodni običaji su shvatani tako što je prihvatano određenje tog pojma Vuka Karadžića, koji je običaje posmatrao kao narodni (nacionalni) definiens (Karadžić 1847), ili su kombinovani sa nešto sociološki preciznijim poimanjem Milana Milićevića koji je govorio o životu Srba seljaka (Milićević 1867). Na talasima nacionalnog buđenja i pripreme za ratove, narodni običaji su smatrani etničkim markerima koje treba proučiti i uneti na karte ratnih planova. Međutim, već u samim korenima romantičarske ideje o sakupljanju opisa narodnih običaja postavilo se pitanje – ko sačinjava narod i gde on živi. Određenje koje je dao Vuk Karadžić govori o ljudima koji žive u selu. On je iz "naroda" izostavljao stanovnike gradova za koje je, kada je reč o Srbiji, tvrdio da nisu Srbi već Turci, Jevreji, Cincari, Grci i drugi dok su i oni Srbi, koji su živeli u gradovima Srbije i Austrije, primili turske ili evropske načine odevanja i ponašanje te, stoga, "ne pripadaju narodu". Milan Milićević je etnografijom Srba seljaka jasno odredio put dalje srpske etnografije koja se, potom, čitav vek bavila običajima seoskog stanovništva.

U toku narednih sto godina dogodila se dvostruka petrifikacija. Srpska etnologija je konstituisana na samom početku XX veka ustanovljavanjem Etnografskog muzeja 1901. godine i osnivanjem katedre za etnologiju na Beogradskom Univerzitetu 1906. godine sa Tihomirom Đorđevićem i Jovanom Erdeljanovićem kao prvim predavačama. Sa završetkom Prvog svetskog rata i stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca cilj nacionalnog ujedinjenja Srba bio je ostvaren, a samim tim i cilj etnologije kakvim su ga smatrali prvi etnolozi tog doba. Ipak, etnologija je ostala takva kakva je bila i pre, a pojam narodne kulture dodatno petrifikovan na opise života Srba seljaka iz prve polovine XIX veka. Kako se taj život menjao, usled transformacije samog sela, urbanizacije tj. širenja gradova i migracija sa sela u gradove i varošice već u drugoj polovini XIX veka, a pogotovo u XX veku, veoma je problematično šta se još moglo videti, istražiti i opisati od onog života Srba seljaka iz beleški Vuka Karadžića i Milana Milićevića. I pored toga, čak duboko u drugu polovinu XX veka, srpska etnologija je ušla tragajući za staračkim pričanjima o sećanjima na priče o životu u zabačenim selima. Postajući, de facto, istorijska disciplina, budući da se bavila društvom koje je postojalo stotinak godina ra-

nije, a ne raspolažući adekvatnim obrazovanjem i metodima istorijskog proučavanja, etnologija je došla do tačke sasvim blizu svog nestajanja.¹

Iako se "običajni život" menjao pred očima malog broja tadašnjih etnologa, tvrdokorni koncept "narodnog" života predurbanog i predindustrijskog doba je odbacivao svaku pomisao da treba proučavati savremenost. I kada je bilo usmereno državnom inicijativom, etnološko istraživanje je bilo arheološko-zastitarskog tipa tj. usmereno na proučavanje života u selima koja će biti potopljena usled izgradnje hidrocentrale ili u koja će stići struja (Knežević i Jovanović 1958). Ovaj poslednji primer govori o prisutnom osećanju da će dolaskom struje nestati ono što etnologija proučava shvaćeno kao "arhaične forme narodnog života". Na samom kraju treće četvrtine XX veka javila se prva potreba za proučavanjem savremenosti nazvana proučavanje "savremenih promena" (Јовановић 1974), mada je i to proučavanje zapravo bilo usmereno na konstatovanje šta je to što još uvek "postoji" iz fundusa tradicijske kulture, a šta je nestalo i, eventualno, čime je zamenjeno.² Sve što je nastajalo i bilo "novo" je a priori odbacivano kao predmet proučavanja jer etnologija proučava "ono staro". Pri tome su jednako odbacivani kao predmet proučavanja kako "novi" običaji i rituali koji su nastajali kao rezultat ideološke delatnosti socijalističkog režima, tako i oni koji su bili spontano kreirani/brikolirani od samog stanovništva. Zapravo, kada je reč o ritualima, etnologe nisu zanimali ni religijski rituali hrišćanstva ukoliko nisu iz njih mogli da iščitaju neke elemente predhrišćanskih verovanja i rituala.

U okvirima tadašnje etnologije usmeravanje istraživanja na "nove" ili samo "savremene" rituale imalo je prevratnički karakter. Taj prevrat se dogodio početkom 80-ih godina prošlog veka, ali je, kao i većina prevrata, imao svoje prethodnike i nagoveštaje.

Značaj Etnološkog društva Srbije u modernizaciji etnologije i u proučavanju savremenih rituala

Nagoveštaj da su savremeni rituali legitiman predmet proučavanja i tumačenja stigao je iz fluidnog semiološkog mišljenja koje se skoro nigde u Srbiji nije akademizovalo i etabliralo kao naučna disciplina. Semiološki su mislili lingvisti, teoretičari književnosti i književnici ne čineći nikakvu razliku između rituala petnaestog, devetnaestog ili dvadesetog veka, analizirajući jednako

---

¹ Stoga se i dešavalo da broj etnologa u obrazovnim i naučnim ustanovama tokom prve dve decenije posle Drugog svetskog bude jednocifren.

² Takav pristup je prisutan u radovima sa simpozijuma *Etnološko proučavanje savremenih promena u narodnoj kulturi* održanom početkom 1974. godine u Etnografskom institutu SANU.

umetničke tvorevine pojedinog ili "bezimenog, narodnog" autora. Iz semiološkog mišljenja književno teorijske provenijencije stigao je i prvi rad o sasvim "novom" i samim tim "savremenom" ritualu – Osmom martu (Čolović 1972). Budući da su i autor i tekst bili daleko od tadašnjeg etnološkog miljea, iz koga pogledi nisu išli daleko van njega samog, učinjena analiza jednog novog praznika nije imala nikakvog odjeka u tadašnjoj etnologiji.

I tekst o urbanim ritualima (Kovačević 1982) objavljen 1982. u časopisu *Kultura* još uvek je bio na pola puta do punog etabliranja novih ili barem ne-ruralnih rituala u tadašnju etnologiju. Naime, u to doba bilo je tri etnološka časopisa – *Glasnik Etnografskog instituta*, *Glasnik Etnografskog muzeja*, a od 1978. godine i *Etnološke sveske* koje je izdavalo Etnološko društvo Srbije – pri čemu je svaki časopis objavljivao tek jednu svesku godišnje, pa se dešavalo i to da časopis ne izađe u jednoj kalendarskoj godini već narednih godina kao dvobroj ili trobroj. Osim toga, *Etnološke sveske* su objavljivale saopštenja sa godišnjeg skupa Etnološkog društva pa je baza za objavljivanje radova bila veoma sužena.³ S druge strane, časopis *Kultura* je bio otvoren za etnološke tekstove pogotovo one koji su bili tematski i metodološki inovativni.⁴ Ipak, taj časopis je, namerno ili tek iz puke inercije, bio van vidokruga etnologije učaurene u svoje viđenje tradicijske kulture srpskog sela XIX veka i grčevitog nastojanja da se "sakupe" poslednja sećanja na priče o tom vremenu.

Preusmeravanje rada Etnološkog društva Srbije u periodu 1983-1986⁵ ogledalo se u tematskom inoviranju godišnjih skupova, pa samim tim i časopisa društva koji je objavljivao radove sa skupova⁶. Skupovi Etnološkog društva

---

³ Otpori tematskoj i metodološkoj antropologizaciji srpske etnologije nisu se iskazivali u sprečavanju publikovanja "modernističkih" radova u časopisima vodećih institucija što bi se moglo pretpostaviti iz činjenice da su se glavni tokovi modernizacije odigravali u časopisu Etnološkog društva i na drugim mestima poput časopisa *Kultura*, ili na raznim godišnjim skupovima. Radovi o urbanim fenomenima modernog doba objavljivani su i u dva glavna etnološka časopisa (Малешевих и Братић 1983, Ковачевић 1984, Ковачевић 1986) ali je glavna prepreka bila skućena etnološka periodika tog vremena koja se sastojala iz dva časopisa godišnje.

⁴ U časopisu *Kultura* je 1980. objavljen tematski inovativan tekst o savremenoj legendi o neostvarenom turističkom razvitku Ivana Kovačevića (Kovačević 1980), kao i tekst Dušana Bandića o vampiru koji je donosio novo tumačenje poznatog tradicijskog verovanja (Bandić 1980). Na taj način je inovacioni pokret u srpskoj etnologiji pronašao prostor za objavljivanje radova, ali istovremeno i mogućnost da ti radovi budu ignorisani jer nisu objavljeni u "etnološkim" časopisima.

⁵ Organizovanje godišnjih skupova Etnološkog društva Srbije u tom periodu obavljali su Ivan Kovačević (predsednik) i Miroslava Malešević (sekretar).

⁶ Već na ranijim skupovima održanim posle osnivanja društva, posebno na skupu u Valjevu 1978. godine, zapažena je metodološka inovacija kao noseći proces dotadašnje modernizacije ili antropologizacije srpske etnologije (Kovačević 2014).

Srbije u tom periodu su bili posvećeni temama kao što su: urbana etnologija i novi običaji (1984), položaj i uloga žene (1985) i kultura radničke klase (1986). Na osnovu radova sa tih skupova objavljenih u časopisu *Etnološke sveske* (brojevi 4, 5 i 6) sagledava se prekretnička uloga i to kako u proučavanju novih rituala tako i u antropologizaciji i modernizaciji srpske etnologije. U pripremi ovih skupova učinjena je teorijska predradnja publikovanjem seminalnog teksta Seli Mur i Barbare Majerhof iz zbornika o sekularnim ritualima⁷ (Moore and Myerhoff 1977) koji je objavljen u *Glasniku etnografskog instituta* u prevodu Miroslave Malešević (Mur i Majerhof 1984). Seli Mur i Barbara Majerhof su, analizirajući formalne karakteristike i nivoe značenja svakog rituala, bez obzira da li se radi o religijskom ili sekularnom ritualu, ukazale na jasan put kojim je srpska etnologija već bila pošla, kako prethodnim radovima o urbanim ritualima tako i serijom referata na godišnjim skupovima društva 1984-1986. godine.

Na prvom skupu Etnološkog društva Srbije, koji je za temu imao urbano i savremeno, održanom 1984. godine u Smederevu, saopšteno je desetak referata, pretežno mlađih etnologa koji su ocrtavali novu tendenciju proučavanja urbanog i savremenog. Sadržaji tih referata jasno potvrđuju ovu orijentaciju iniciranu osnovnim temama godišnjeg savetovanja etnologa Srbije. To su bili: urbani fenomeni građanskog društva XX veka kao što su balovi u Beogradu na razmeđu vekova (Prošić-Dvornić 1984) i gradski korzo (Gavrilović 1984), kao i sasvim novi gradski toposi ili institucije kao što su kafici (Dušković 1984) ili urbana dečija igra pod nazivom "fote" (Seferović 1984). Centralni referati u okviru teme o novim običajima bili su o ispraćaju radnika u penziju (Bratić 1984), prijemu u pionirsku organizaciju (Malešević 1984), ispraćaju žena u vojsku (Petrović 1984) i etnografija proslave Nove godine u hotelu (Ničin 1984). Kada se tome doda i referat o nešto starijem, ali ne-tradicijskom ritualu kao što je proslava kraja školske godine u ruralnoj sredini (Pavković 1984) dolazi se do značajnog broja referata koji, pogotovo posmatrani kao celina, predstavljaju sasvim novu tematsku orijentaciju u srpskoj etnologiji. Da ovaj godišnji skup ne bi bio, bez obzira na veći broj referata urbano-savremene tematike, slučajna epizoda postaralo se sledeće godišnje savetovanje Etnološkog društva Srbije u Zaječaru gde se kao centralna tema javilo, već u to vreme aktuelno, proučavanje uloge i položaja žene, ali ne samo u tradicijskoj kulturi, što je bila tema i u okvirima tradicionalne etnologije, već i u uslovima savremenog urbanog društva. Ukoliko se izdvoje samo one teme koje se od-

---

⁷ I drugi tekstovi iz tog zbornika su imali zapaženu ulogu u počecima proučavanja kako tradicionalnih tako i savremenih sekularnih rituala u srpskoj etnologiji, kao što su tekstovi Viktora Tarnera o liminalnosti, Terensa Tarnera o reformulaciji Van Genevovog shvatanja obreda prelaza i Roberta Da Mate o sekularnim praznicima u Brazilu (Moore, Myerhoff 1977, 36-52, 53-70 i 244-264).

nose na savremenost ističe se nekoliko radova kao što su analiza urbanih žargonskih izraza o ženi (Antonijević 1985), "kulture ženstvenosti" (Petrović 1985), položaja žene u urbanom susedstvu (Ljuboja 1985) i dodeljivanje dece u slučaju razvoda braka (Gavrilović 1985). Treći godišnji skup Etnološkog društva, održan u Topoli 1986. godine, pokazuje kontinuitet i etabliranje etnološkog proučavanja urbanog i savremenog društva. Nominalno posvećen kulturi radničke klase doneo je referate o ritualima u preduzećima i fabrikama, i to etnografiju proslave dana preduzeća (Stojković 1986) i analizu složenog ceremonijala puštanja u pogon montažne trake za izvozni "Yugo 55" u fabrici "Zastava" (Antonijević 1986), kao i "nastavak" proučavanja proslave ispraćaja u vojsku (Kovačević 1986).

Na osnovu pregleda referata sa tri skupa Etnološkog društva u periodu od 1984. do 1986. godine može se zaključiti da je moderno, urbano društvo postalo legitimni predmet etnoloških istraživanja u Srbiji, ali da se takvo proučavanje organizaciono nije etabliralo u vodećim etnološkim institucijama⁸. Istraživanja su lično bili pokrenuli i sproveli pojedini istraživači budući da nisu bila rezultat organizovanog rada institucija, ukoliko se izuzme Etnološko društvo Srbije koje je temama godišnjih savetovanja iniciralo tematsko fokusiranje modernog, urbanog društva. Tek dolaskom Dušana Bandića za direktora Etnografskog instituta SANU i po isteku projekta, besmislenog (prim. autora) naziva, *Etničke i etnološke odrednice stanovništva Srbije*, uspostavljeno je, krajem osamdesetih godina, proučavanje gradskog prostora i života stanovnika gradova kao projektni zadatak tog instituta (Влаховић 1997).

Kada se sa distance od oko tri decenije sagleda ovaj period modernizacije srpske etnologije može se zaključiti da su se istraživanje modernih, urbanih rituala, kao i ostalih savremenih pojava i nova srpska antropologija međusobno konstituisali. Upravo je istraživanje modernog, urbanog društva činilo jedan od glavnih činilaca raskida sa starom petrifikovanom etnologijom, baš kao što je nova srpska antropologija postajala i nova i antropološka kroz takva istraživanja.

---

⁸ Uključivanje antropološkog proučavanja modernog društva u nastavni proces na Odeljenju za etnologiju Filozofskog fakulteta odvijalo se parcijalno i postepeno. Kao početak može se smatrati uvođenje jednog segmenta pod nazivom "savremena kultura" u okviru predmeta *Etnologija Jugoslavije - društveni život*. U dogovoru sa predmetnim nastavnikom, Nikolom Pavkovićem, jedan od autora ovog teksta (I. Kovačević) studentima je držao vežbe koje su obuhvatale urbanu etnologiju, savremene rituale, masovnu kulturu kao npr. recepciju i značenje popularne muzike (Tom Džons, Idoli, novokomponovana muzika), kriminalne romane ili filmove (Džems Bond), strip (Štrumfovi, Julija Džons), novinske tekstove (čitulje), radio emisija (poruke i želje slušalaca) uz tada dostupnu teorijsku literaturu o masovnoj kulturi poput knjiga *Duh Vremena* Edgara Morena (1967), *Sociologija radio-televizije* Žana Kazneva (1975) ili *Uvod u sociologiju masovnih komunikacija* Denisa Mek Kvejlja (1976).

Drugi uvid koji se stiče s ovog vremenskog rastojanja jeste da je ovaj pokret u srpskoj etnologiji istovremeno bio i sasvim originalna i autohtona antropologija socijalizma. Kada se izdvoje najznačajniji radovi srpske antropologije socijalizma, vidi se da je više od polovine radova nastalo baš u periodu 1984-1986 i neposredno nakon toga. Poslednji u tom nizu su radovi nastali krajem osamdesetih godina, praktično na kraju socijalističkog doba u Srbiji.⁹

Socijalistički rituali i radnička kultura u srpskoj antropologiji

Radovi srpskih antropologa posvećeni novim ritualima, koje ćemo u nastavku prikazati, mogu se međusobno grupisati po dve osnove.

Po prvom kriterijumu, reč je o *ideološkoj i institucionalnoj* pozadini razmatranih rituala proisteklih iz socijalističkog sistema, koje je inicirala bilo država ili lokalna uprava, bilo pojedine institucije sistema, a mogli bi se dalje podeliti u dve podgrupe.

Prvu grupu bi sačinjavali tekstovi koji se bave praznicima koje je etablirala država u skladu s uspostavljenom ideologijom marksizma (ateizma). To su tri opšta državna praznika: Prvi maj definisan kao praznik rada (Šarčević 1990), Osmi mart – dan žena (Malešević 1988), Nova godina kao praznik naoko ideološki neutralan ali osmišljen da se suzbije uticaj religije i crkava koje u vremenu oko Nove godine slave Božić (Ničin 1984). U tu grupu mogla bi se uvrstiti i "socijalistička slava" – lokalni ideološki praznik vezan za rat koji je doveo komunističku partiju na vlast i koji je slavljen na pojedinim lokalitetima prema datumu ulaska komunističke vojske u ta sela i gradove (Kovačević 2001). To su praznici opšteg ideološkog karaktera koji su utemeljeni na nekoliko elemenata marksističke ideologije – na konstruisanju kulta rada, proklamovanoj ravnopravnosti žena i na ateizmu, kao i na glorifikaciji partizankse vojske koja je tokom završne faze rata uspostavila vlast komunističke partije.

Druga grupa radova, koji opisuju ili tumače nove rituale socijalističkog perioda, bavila se pojavama proisteklim iz ritualizacije pojedinih ideoloških institucija, kao što su pionirska organizacija (Malešević 1984); Jugoslovenska narodna armija (Kovačević 1986; Petrović 1984); ritualizacija ideološki konstruisanih radnih organizacija kroz organizovani "ispraćaj" radnika u penziju (Bratić 1984) i visoko ritualizovani "početak" fabričke proizvodnje određenog proizvoda (Antonijević 1986).

Drugi kriterijum bi bio *teorijsko-metodološki*. Najpre, u radovima je prisutna raznovrsnost izvora podataka kao i primena različitih tehnika prikupljanja

---

⁹ Neki od tih radova nose kao godinu izdanja 1990. ili kasnije ali su nastali u prethodnoj deceniji.

građe, počevši od standardnog etnografskog metoda posmatranja s učestvovanjem, preko intervjua i anketa, do korišćenja historiografskih, arhivskih, medijskih i vizuelnih izvora. Primjenjeni su i različiti analitički pristupi: istorijsko-dijahronijski pristup, kao i sinhroni funkcionalistički, komunikacijski i strukturalistički pristup kroz model obreda prelaza kao glavnog analitičkog oruđa.

Proučavanja Prvog maja kao "praznika rada" i Osmog marta kao "dana žena" nužno je iziskivalo *dijahronijski pristup* s obzirom na to da su oba praznika generisana u komunističkom pokretu krajem XIX i početkom XX veka. Kao praznici "dugog trajanja" i Prvi maj i Osmi mart su prolazili kroz različite faze i transformacije koje su detaljno prikazane u tekstovima koji imaju znatno obeležje istorijskih radova.¹⁰ Ovaj istorijski pristup je upotpunjen analizom savremenih realizacija ta dva praznika. Prvu analizu prvomajskih rituala u socijalizmu izvršio je, pak, mađarski semiolog i folklorista Vilmoš Vojt analizirajući izveštaje sa prvomajskih parada tokom sedamdesetih godina XX veka objavljenih u mađarskim novinama. U kratkoj skici za detaljnije proučavanje Vojt je ukazao i na moguće probleme prilikom korišćenja novinskih izvora s obzirom na to da su se fotografije sa proslave u godini kada je za 1. maj bio sunčan dan pojavljivale i u izveštajima iz godina kada je padala kiša i bilo hladnije vreme. Ipak, Vojtova analiza, ma koliko bila rudimentarna i nedostupna¹¹, služila je kao inspiracija analitičkim pristupima državnih praznika baš kao i knjiga britanske sociološkinje Kristl Lejn o ritualima u Sovjetskom Savezu (Lane 1981). Studije Miroslave Malešević o Osmom martu i Predraga Šarčevića o Prvom maju pokazuju da je srpska etnologija tokom osamdesetih godina obavila pripreme za analize ove vrste.

Predrag Šarčević je u radu *Prvomajske proslave u Beogradu (1893-1988) – praznik i politika* (1990) analizirao instrumentalnu i simboličku ulogu Prvog maja kao kulture radničke klase, istakavši značaj pitanja ritualizacije političkih i ideoloških poruka. Reč je o sekularnom ritualu koji spaja "operacionalnu efikasnost rituala i doktrinarnu efikasnost ideologije koja stoji u njihovoj pozadini", a koja svoju revolucionarnu tradiciju crpi iz velikih događaja na koje se oslanja – na Parisku komunu i Francusku revoluciju. Šarčević je izvršio klasifikaciju proslava Prvog maja koja se menjala u zavisnosti od opšteg političkog i društvenog konteksta, ali i pobuda i namera organizatora. Uočio je dve osnovne faze:

---

¹⁰ Rad Predraga Šarčevića o Prvom maju je objavljen 1990. godine u istorijskom časopisu *Tokovi* koji je izdavao tadašnji Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije. Već dve godine kasnije institut je preimenovan u Institut za noviju istoriju Srbije, a časopis u *Tokovi istorije*.

¹¹ Vojtov tekst je, u vreme pre kopir mašina, kružio u šapirografisanom izdanju kao materijal sa naučnog skupa (Voigt 1981).

a) klasnoborbena faza radničkog bunta koja je trajala od prvih proslava organizovanih krajem XIX veka pa sve do početka Drugog svetskog rata. Ona se, pak, deli u tri podfaze: socijaldemokratsku (1893–1914, to je period u kome praznik nosi revolucionarni karakter koji se ogleda u obustavi rada, javnoj demonstrativnoj povorci i radničkim zborovima); antagonističku ili dualističku podfazu (koju karakteriše borba između socijalista i komunista za prevlast i paralelno organizovanje proslava što je trajalo od 1921. do 1929. godine, odnosno, do zabrane Komunističke partije u tadašnjoj Jugoslaviji), i komunističke podfaze (karakteriše je zvanična državna zabrana javnog proslavljanja Prvog maja te tajnih proslava koje je organizovala komunistička partija u ilegali od 1930. do 1940. godine).

b) faza državnog i opštenarodnog praznika u Jugoslaviji nakon završetka Drugog svetskog rata deli se na: etatističku podfazu (1945–1964, proslave su bile snažno impregnirane komunističkom ideologijom uz vojne parade, a karakterisalo ih je prisustvo kulta radnih pobeda, kulta slobode i tekovina revolucije i kulta vođe); i slavljeničku podfazu (1965–1988, karakteriše je postepeno slabljenje ideologije i sve veće prisustvo ludičkih elemenata poput zabave, različitih proslava, zajedničkih obeda, piknika, odmaranja, putovanja i pre svega neradnih dana što ovaj "praznik rada" dovodi u *contradictio in adjecto*). Ovu poslednju podfazu, koja se zapravo odlikuje *ideologijom potrošačkog društva* koja je nastupila na mesto čvrste komunističke ideologije, uz oslanjanje na starije tradicionalne prolećne svetkovine koje su slavile plodnost i bujanje života, Šarčević je analizirao koristeći se pojmom Roberta Da Mate o "zagađenim kodovima".

Svoj obiman i detaljan analitički rad Šarčević završava konstatacijom da je proslava Prvog maja, uprkos tome što se u završnim fazama drastično udaljila od svojih idejnih i ideoloških početaka, zadržala instrumentalnu funkciju: za običan narod se ustalila tradicija praznovanja na bazi postojećih narodnih prolećnih svetkovina, dok je za strukture vlasti praznik nastavio da obavlja funkciju simboličkog sistema za reprodukovanje političke dominacije.

U radu *Osmi mart – od utopije do demagogije* Miroslava Malešević (1988) konstatuje da "među praznicima političkog karaktera verovatno nema masovnijeg i veselijeg praznika od Osmog marta – Dana žena. U prazničnu jurnjavu oko kupovine poklona, slanja čestitiki, organizovanja svećanih ručkova, pripremanja prigodnih govora kojima treba 'svi da se podsetimo da su u našem društvu muškarci i žene izjednačeni u svemu', uključeni su praktično svi" – od dece i muževa, preko trgovaca i ugostitelja do političkih funkcionera. U ovom radu Miroslavu Malešević je zanimalo da otkrije kako i zašto je došlo do toga da praznik žena – koji je trebalo da bude pandan "muškom" prazniku Prvog maja – u kome će žene iskazati svoj bunt i nezadovoljstvo podređenim i obespravljenim položajem i tražiti političku, socijalnu i ekonomsku ravno-

pravnost s muškarcima,¹² postao na kraju ideološki ispražnjen i politički obezmišljen praznik koji reprodukuje, u suštini, mušku dominaciju a "slavljenice" stavlja na formalni jednodnevni pijedestal bez želje i mogućnosti da bilo šta traže i menjaju u svom društvenom položaju.

Srazmerno kratka istorija međunarodnog praznika Dana žena omogućila je autorki da dijahronijski isprati promene kroz koje je praznik prolazio. Organizovan prvi put 1911. godine na inicijativu socijalistkinje Klare Cetkin, praznik je izveo milione žena na evropske ulice koje su tražile političko pravo glasa. "Ubrzo potom", piše Malešević, "Osmi mart je postao zvanična institucija socijalne demokratije preko koje su radničke partije u svetu poticale žene na zajedničku borbu s radničkom klasom". No, autorka se zapitala čemu partikularizam ovog dana ako je obespravljeno bila zajednička, osim da indirektno označi suštinski nepostojeću ravnopravnost polova u društvu.

Miroslava Malešević se potom posebno osvrnula na ideološke promene praznika u Jugoslaviji, uočivši da se u samo nekoliko posleratnih godina pokazalo da je proces uključivanja žena u društvene tokove bio ekonomska nužnost a ne odraz revolucionarne svesti partije niti pak borbe za stvarnu žensku emancipaciju. I zvanična ideologija, piše autorka, ubrzo je odustala od uveravanja da su žene u svemu postigle ravnopravnost s muškarcima, a "redukcijom ženskih na opšta ljudska pitanja" otklonjen je bio svaki pokušaj istinskog političkog angažovanja žena oko pitanja njihovog položaja u društvu. Šezdesetih godina praznik se preobrazio u Dan majki, i to prestrojavanje je jasno pokazalo da se "umesto ženi kao društveno-političkom biću okrenulo ženi kao biološkom biću". Nadalje se obeležavanje Osmog marta u bivšoj Jugoslaviji podelilo na dva sloja – na prigodni i zvanični "po diktatu", i na spontani, individualni i slavljenički, bez borbene oštice i ideološke konotacije. Što se samih žena tiče, zaključuje autorka, one su svoj praznik rado prihvatile kao priliku da se jednom godišnje provesele za svoj račun, odmore i odahnu od posla ne mareći mnogo za ideološko-političke motive niti za ravnopravnost u koju, zapravo, nisu ni poverovale.

Druga grupa radova je metodološki prihvatila *obrede prelaza*, na osnovu tekstova Arnolda Van Genepa, Edmunda Liča, Terensa Tarnera i drugih, kao strukturalni model za tumačenje savremenih rituala kojima se obeležava promena društvenog statusa različitih pojedinaca: od bezbrižne i neodgovorne dece u odgovorne i "osvešćene" pionire u radu Miroslave Malešević *Prijem u pionirsku organizaciju* (1984); preko momaka čiji odlazak u vojsku znači prelaz u kategoriju zrelih muškaraca u radu Ivana Kovačevića *Odlazak u vojsku*

---

¹² Počeci proslavljanja ovog dana imali su jasnu političku boju, što svedoči i jedna razglednica koja se prodavala u SSSR. Tako na njoj piše: *Osmi mart je dan pobune radnih žena protiv kuhinjske robije. Reci NE ugnjetavanju i praznini duha rada u domaćinstvu*. Izvor: <http://sr.wikipedia.org/sr>

(1986), kao i rad Edit Petrović *Proslava ispraćaja žena u vojsku* (1984) – ritual koji simbolično manifestuje elevaciju već postojećeg društvenog statusa onih žena koje su se dobrovoljno prijavile za odlazak u vojsku; do promene statusa društveno potrebnih zaposlenih radnika u kategoriju društveno "nepotrebnih" penzionera u radu Dobrile Bratić *Ceremonija ispraćaja radnika u penziju* (1984). Svaki od ovih radova je pokazao savremene oblike ritualizacije promjenjenih statusa u socijalističkom društvu bivše Jugoslavije, istakavši pritom, u teorijsko-metodološkom smislu, i poneka odstupanja od klasične Van Genepove šeme inicijatičkih rituala.

Tako na primer Miroslava Malešević, posmatrajući svečanost u jednoj beogradskoj školi, uočava da prijem u pionirsku organizaciju pokazuje pravilnost prisustva sve tri faze obreda prelaza: a) separacija se ogleda u pripremama dece, uvežbavanju zakletve i zajedničkom odlasku autobusom u Pionirski grad na ceremoniju koja se poklapa sa praznikom Dana državnosti 29. novembra; b) liminalnost same ceremonije odlikuje ozbiljnost i uštogljenost dece, disciplina, red, posebna prigodna odeća, govor političkog funkcionera – borca NOB-a, a kulminira polaganjem pionirske zakletve, stavljanjem na glavu kape "titovke" i vezivanjem crvene marame oko vrata; c) agregacija se ispoljava kroz kolektivni obed kao simbol zajedništva i povratak u školu i svakodnevne obaveze, ističući da završnu fazu smatra "sekularno-svetom" budući da se dete po završetku obreda ne vraća u profano stanje bezbrižnosti već ostaje obeleženo ideološkom matricom pionira. Suštinu ovog rituala autorka vidi u državnoj politici ideološkog "osveščivanja" dece, dok je poruka rituala ta da učenik osnovac ne može biti bez idejnog opredeljenja, a to je socijalizam.

Pojavu velikih proslava ispraćaja u vojsku u Srbiji Ivan Kovačević vezuje za šezdesete godine XX veka, uočivši niz pozajmica iz svadbenog rituala (gozba, muzika, igra, darivanje). Opisi samog običaja, međutim, pokazuju izvesna odstupanja od Van Genepove šeme budući da se jasno ističu: a) separacija, koja započinje od trenutka dobijanja poziva za odlazak u vojsku, i b) liminalna faza koja pokriva samu proslavu i ispraćaj vojnika, dok se čini da c) agregacije nema. Stoga je autor posebnu pažnju posvetio nastojanju da uoči elemente završne faze ovog obreda. Pronašao ju je u situacijama koje prate povratak vojnika, najpre na privremeno odsustvo što je praćeno malim slavljem ukućana, i kasnije definitivnim povratkom sa odsluženja vojnog roka što se ponovo obeležava proslavom u koju su, osim uže porodice, uključeni i članovi rodbine i prijatelji, a ispunjena je pričama o doživljajima vojnika i njegovim planovima za budućnost. Time se jasno pokazuje da se obred promene statusa "civil-vojnici-civil" poklapa sa promenom statusa momka lišenog obaveza u status zrelog muškarca od koga se tradicionalno očekuje da, po završetku vojnog roka, ispuni druge važne zadatke: oženi se, zaposli i eventualno sazida kuću.

No, Kovačević je analizu rituala ispraćaja u vojsku produbio novim elementima. S jedne strane je uočio dva kulturna modela promene statusa u zavisnosti

od toga da li na odsluženje vojnog roka ide neoženjen momčić ili već oženjen mladić. Drugim rečima, odlazak u vojsku ne predstavlja za sve muškarce jednaki ispit zrelosti, što je dodatni razlog "iskrivljavanja" Van Genepovog modela. S druge strane, određivši vojnu obavezu kao "svetu dužnost" muškaraca, usredsredio je svoju pažnju na sam vojni rok unutar koga se takođe odvija još jedan obred prelaza, ali obrnutim smerom od Van Genepovog obrasca, a tiče se inicijacije u vojsku kao instituciju i inicijaciju u već postojeću društvenu grupu vojnika, što dodatno čini svojevrsni "kasarnski folklor". Naime, sve do polaganja zakletve regrut je u fazi agregacije – daju mu se teški i besmisleni zadaci, zbijaju se s njim ponekad grube ili neslane šale, a sam biva nazivan "gušterom". Po završetku obuke i polaganja zakletve, regrut postaje – vojnik, "stara kuka", "stara kajla" i to je liminalna faza koja se poklapa sa većinom vremena provedenog na odsluženju vojnog roka. Pred kraj tog perioda nastupa faza separacije (od grupe i vojske kao institucije) zvana "sitno" u kojoj vojnik odbrojava dane do povratka kući i simbolično zveckea metalnim novcem u džepu, a završava se razduživanjem uniforme i dobijanjem vojnog rasporeda.

Na ovaj način autor je minuciozno pokazao postojanje dva inicijatička obreda – odlazak u vojsku i služenje vojnog roka – jedan širi društveno-porodični i drugi užji institucionalno-kasarnski – koji se odigravaju kao preslikani u ogledalu sa zamenom redosleda obrednih faza.

Edit Petrović je, pak, analizirala odlazak žena u vojsku u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog veka koristeći se metodom ankete da bi pokrila što veći uzorak ispitanica sa cele teritorije bivše Jugoslavije (120 žena). Istakla je da se svakako može govoriti o novom običaju budući da su zakonske norme koje su omogućile ženama služenje vojnog roka bile uvedene neposredno pre njenog istraživanja. Analizom prikupljenih podataka zaključila je da se proslava ispraćaja žena u vojsku formalno ne razlikuje od ispraćaja muškaraca, ali bitnu razliku predstavlja činjenica da za žene služenje vojnog roka ne konotira ispit zrelosti kao u slučaju muškaraca, budući da za žene to nije zakonska obaveza već dobrovoljni čin na koji se odlučuju samo neke od njih. Još jedan momenat je bitno istaći: za većinu žena – vojnih regruta ovaj obred prelaza znači elevaciju statusa budući da su se na takav čin odlučivale uglavnom nezaposlene žene (30%) ili žene nižeg obrazovanja (radnice 38%). Sam obred se sastojao iz prethodno razmotrenih faza (isticanjem separacije i liminalnosti), s tim da je proslava bila paralelno organizovana na neformalnom porodičnom nivou i na formalnom nivou društva kada je, kroz kolektivni ispraćaj, iskazan ponos što će i na takav način žene služiti domovini i zajednici.

Ispraćaj u penziju kao obred prelaza u kome dolazi do promene statusa "zaposleni-penzioner" bio je predmet analize Dobrile Bratić na osnovu materijala sakupljenog u Fabrici automobila Priboj (FAP). I ovaj obred karakterišu dva nivoa – neformalni u krugu porodice i najbližih saradnika, i formalni na nivou radne organizacije. U fazi separacije pojavljuju se elementi inverzije –

radniku koji je primio rešenje o penzionisanju dozvoljava se izvesno kršenje radne discipline da bi se počastio sa saradnicima. Liminalnu fazu predstavlja svečani i zvanični karakter proslave u kome značajnu ulogu, s jedne strane, ima grupa radnika koja odlazi u penziju a s druge strane fabrički funkcioner koji prigodnim govorom i ponašanjem nastoji da bivše radnike a buduće penzionere inicira u novi status. Autorka ukazuje na dva međusobno suprotna nivoa rituala koji se mogu tumačiti kroz manifestne i latentne funkcije proslave: dok se na manifestnom nivou nastoji da se privremeno i prividno ukine hijerarhija zaposlenih izjednačavanjem njihovog statusa, s druge strane se na latentnom nivou potvrđuje postojanje jasne i čvrste društvene strukture izdvajanjem budućih penzionera iz zajednice zaposlenih. Ovaj element autorka tumači kao izvesno odstupanje od uobičajenih karakteristika liminalne faze. Međutim, činjenicu da tokom ispraćaja radnika u penziju društvena struktura zaposlenih ne biva suštinski narušena, autorka objašnjava potrebama društvene organizacije za demonstracijom i održavanjem radne discipline i hijerarhije, kao i činjenicom da penzioneri ne predstavljaju više društveno potrebne osobe. Konačno, faza agregacije se odvija unutar porodice, na intimnoj proslavi na kojoj se otkriva jedan uistinu nov kvalitet statusa penzionera – višak slobodnog vremena!

Postoje i radovi koji primenjuju različite teorijsko-metodološke pristupe pa ih nije moguće na taj način međusobno grupisati, kao što je, na primer, rad Jadranske Ničin (1984) o proslavi Nove godine u jednom hotelu u Smederevu koji predstavlja etnografsku deskripciju bez analitičkih pretenzija. Autorka je, na osnovu posmatranja i razgovora s učesnicima, došla do zaključka da je proslavljanje Nove godine u hotelu relativno novi običaj u odnosu na do tada preovlađujući model kućnog slavlja, da se može posmatrati kao manifestacija društvenog standarda učesnika zabave, te da među njima preovlađuju mladi koji su rado prihvatili ovaj javni i kolektivni vid obeležavanja Nove godine.

Tekst *Slava mrtvog sveca* Ivana Kovačevića (2001) o "socijalističkim slavama" skreće pažnju na ovu vrstu manifestacije lokalnog karaktera, koja je bila organizovana u pojedinim selima i varošicama u Srbiji na dan koji obeležava ulazak oslobodilačke komunističke vojske u ta mesta na kraju Drugog svetovskog rata. Običaj očigledno nije svugde praktikovan niti je bio propisan državnim uredbom, tako da je zavisio od želje lokalnih funkcionera da takvim svetkovinama manifestuju svoje ideološko opredeljenje i učvrste partijsku pripadnost. Ono što je, međutim, autor istakao kao značajnu komponentu ovih proslava jeste to da one, uz neizbežan dekor boraca, pionira i opštinskih funkcionera, zapravo predstavljaju socijalističkoj ideologiji prilagođeni amalgam tradicionalno poznatih i postojećih slava – porodične, seoske i crkvene.

Tekst Dragane Antonijević (1986) *Ritual puštanja u pogon montažne trake u proizvodnji Juga 55 GV*, posmatra početak proizvodnje automobila namenjenog za izvoz na američko tržište u kragujevačkoj fabrici "Zastava" 1985. godine.

Koristeći se medijskim izvorima u kojima je ritual podrobno opisan, autorka ističe važnost konteksta u kome se ova jedinstvena ceremonija odvijala. Reč je, naravno, o teškoj ekonomskoj situaciji u zemlji, te iskazivanju žarke želje brojnih državnih i fabričkih funkcionera da će izvoz domaćeg automobila na veliko i zahtevno tržište, kao što je američko, pomoći ekonomski oporavak zemlje, uz prikrivenu želju da se tim postupkom u kapitalistički svet "izveze" i socijalistička ideologija kao manifestno "uspešna". Budući da se radilo, dakle, o izuzetno važnom poslovnom poduhvatu, ne čude "magijski" postupci za pospešivanje radnog i izvoznog uspeha, odnosno za pretvaranje jednog čisto tehničkog čina u simbolički spektakl.

Svečanost je imala nekoliko faza: 1. početak proizvodnje u Kragujevcu; 2. svečani ispraćaj voza iz Kragujevca sa prvim kontingentom od 500 automobila; 3. promocija izvoza u Baru; 4. svečanost dočeka u Baltimoru; 5. promocija povodom početka prodaje u Njujorku.

U interpretaciji prve od navedenih faza, svečanog obreda puštanja montažne trake u pogon u Kragujevcu, autorka je prihvatila analitički model sekularnih rituala koji je predložio Roberto Da Mata (Da Matta 1977). On je istakao tri mehanizma koje rituali koriste – inverziju, pojačanje i neutralizaciju, od kojih je autorka u ovom obredu uočila poslednja dva. Pojačanje se koristi da bi se određeni društveni odnosi ili kategorije istakli, čemu su u razmatranom ritualu bili podvrgnuti radnici na montažnoj traci (radnička elita, "samo najbolji radnici") i manevar kojim započinje montiranje. U suštini, radilo se o ritualizaciji rada. S druge strane, mehanizam neutralizacije se javlja u situacijama izbegavanja, a vidljiv je kada u ritualu treba dovesti u društvenu vezu osobe koje u normalnim okolnostima međusobno nemaju skoro nikakvu komunikaciju. Autorka je ovu Da Matinu definiciju proširila na sve one elemente koji su inače nespojivi ali se dodiruju u ritualu, kao posebnoj društveno konstruisanoj situaciji. Ovim ritualom su, manifestno, bili dovedeni u vezu predstavnici različitih društvenih grupacija, ali na jednom dubljem nivou neutralizacijom se nastojalo da se prikriju već uveliko postojeći dezintegrirajući procesi u zemlji tako što bi se, kroz proizvodnju značajnog izvoznog proizvoda, u vezu doveli različiti proizvođači širom bivše Jugoslavije.

To je, ujedno, po mišljenju autorkice bila i važna skrivena poruka ove svečanosti: ritualizacijom jednog uobičajenog tehnološkog procesa pridodata mu je simbolička uloga motivacionog faktora koji je u stanju da u sebi generiše željeni budući prosperitet i dâ podsticaj za nove integrišuće procese na društvenom, ekonomskom i političkom planu u već uzdrmanoj Jugoslaviji.

Pad Berlinskog zida i demontiranje socijalističkog sistema u Evropi i Srbiji rezultirali su postepenim nestankom socijalističke ideologije i praznika koje je generisala. To ne znači da ti praznici gube status predmeta proučavanja, već samo postaju deo onih istraživanja koja se karakterišu kao istorijska. Moderna srpska antropologija, dominantno okrenuta savremenosti, svoju pažnju je usme-

рила na nove, ali sada postsocijalističke praznike koji se konstituišu kao deo nove države i njene ideologije. Broj tih radova, koji se stalno povećava, govori da njihovo prikazivanje i analiza zahtevaju poseban rad.

Literatura

- Antonijević, Dragana. 1985. Semantika žargonskih izraza o ženi. *Etnološke sveske* VI: 57-60.
- Antonijević, Dragana. 1986. Ritual puštanja montažne trake u pogon u proizvodnji "Juga 55GV". *Etnološke sveske* VII: 39-46.
- Bandić, Dušan. 1980. Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda. *Kultura* 50: 81-103.
- Bratić, Dobrila. 1984. Ceremonija ispraćaja radnika u penziju. *Etnološke sveske* V: 99-104.
- Čolović, Ivan. 1972. Dan za mušku finoću, mitoanaliza jednog praznika. *Delo* XVIII, 7.
- Da Matta, Roberto. 1977. "Constraint and License: A Preliminary Study of Two Brazilian National Rituals". U *Secular Rituals*, S. Moore and B. Mayerhoff (eds), 244-264. Amstredam: Van Gorcum & Comp.
- Dušковић, Vesna. 1984. Kafići kao mesto društvenog okupljanja u gradu. *Etnološke sveske* V: 39-44.
- Gavrilović, Ljiljana. 1984. Korzo. *Etnološke sveske* V: 33-37.
- Gavrilović, Ljiljana. 1985. Dodeljivanje dece posle razvoda braka kao pokazatelj položaja žene u društvu. *Etnološke sveske* VI: 11-16.
- Јовановић, Милка. 1974. Рад Етнографског института САНУ на проучавању савремених промена у народној култури, *Гласник Етнографског института САНУ* XXII: 143-151.
- Karadžić, Vuk. 1849 *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*.
- Кнежевић Сребрица, Милка Јовановић. 1958. *Јарменовци*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Ковачевић, Иван. 1980. Legenda i stvarnost. *Kultura* 50: 118-124.
- Ковачевић, Иван. 1984. Три елемента кафанског фолклора – дизање, куцање и разбијање чаша. *Гласник Етнографског института САНУ* XXXIII: 79-84.
- Ковачевић, Иван. 1986. Odlazak u vojsku. *Etnološke sveske* VII: 64-70.
- Ковачевић, Иван. 2001. "Слава мртвог свеца". У *Семиологија мита и ритуала III - Политика*, Иван Ковачевић, 25-35. Београд: СГЦ, Етнолошка библиотека, књ. 5. (Текст је изворно написан 1990 године прим. аутора)
- Ковачевић, Иван. 2005. Из етнологије у антропологију (српска етнологија у последње три деценије 1975-2005). *Зборник Етнографског института САНУ* 21: 11-19.
- Ковачевић, Иван. 2006. Ван Генеп по други пут међу Србима: прилог историји српске етнологије/антропологије у последњој четвртини двадесетог века. *Етноантрополошки проблеми* 1(1): 81-94.

- Kovačević, Ivan. 2009. Modernisme et structuralisme: ethnologie/anthropologie serbe dans le dernier quart du vingtième siècle. *Etnoantropološki problemi* 4 (2): 21-35.
- Kovačević, Ivan. 2014. Dušan Bandić – kontekst, delo, značaj. *Etnoantropološki problemi* 9 (1): 17-33.
- Ljuboja, Gordana. 1985. Neke socio-kulturne odrednice položaja žene u urbanom susjedstvu. *Etnološke sveske* VI: 5-10.
- Lane, Christel. 1981. *The Rites of Rulers. Ritual in Industrial Society - The Soviet Case*. Cambridge University Press.
- Малешевић, Мирослава, Добрила Братић. 1983. О прослављању рођендана. *Гласник Етнографског института САНУ XXXII*: 87-99.
- Malešević, Miroslava. 1984. Prijem u pionirsku organizaciju. *Etnološke sveske* V: 73-82.
- Малешевић, Мирослава. 1988. Осми март – од утопије до демагогије. *Гласник Етнографског института САНУ XXXVI-XXXVII*: 53-80.
- Miličević, Milan. 1867. *Život Srba seljaka*.
- Moore F. Sally, Barbara G, Myerhoff (ed). 1977. *Secular Ritual*. Amsterdam: Van Gorcum & Comp. B.V.
- Mur F. Sali, Majerhof G. Barbara. 1984. Sekularni ritual: forme i značenja (prevod Miroslava Malešević). *Glasnik Etnografskog instituta SANU XXXIII*.
- Ničin, Jadranka. 1984. Doček Nove 1984. godine u hotelu "Smederevo". *Etnološke sveske* V: 133-139.
- Pavković, Nikola. 1984. "Novi" običaji – stari "bricolage". *Etnološke sveske* V: 83-90.
- Petrović, Edit. 1984. Proslava ispraćaja žena u vojsku. *Etnološke sveske* V: 91-97.
- Petrović, Edit. 1985. Kultura ženstvenosti. *Etnološke sveske* VI: 51-56.
- Продановић, Ана. 2005. Пријем структурализма на примеру проучавања обреда прелаза у етнологији и антропологији Србије. *Гласник Етнографског института САНУ LIV*: 403-412.
- Prošić-Dvornić, Mirjana. 1984. Večernje zabave (balovi) u Beogradu krajem XIX i početkom XX veka. *Etnološke sveske* V: 23-32.
- Seferović, Nina. Igra fota. *Etnološke sveske* V: 105-110.
- Sinani, Danijel. 2009. Strukturalizam u proučavanju narodne religije u Srbiji. U *Strukturalna antropologija danas: tematski zbornik u čast Kloda Levi-Strosa*, Antonijević Dragana (ur.), 296-325. Beograd: SGC i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Симпозијум: Етнолошко проучавање савремених промена у народној култури (28-30 јануар 1974)*, Етнографски институт САНУ, Београд, 1974.
- Stojković, Jovan. 1986. Proslava dana preduzeća. *Etnološke sveske* VII: 33-38.
- Шарчевић, Предраг. 1990. Првомајске прославе у Београду (1893-1988) – празник и политика. *Токови* 1: 71-113.
- Влаховић, Бреда. 1997. Истраживачи и службеници Етнографског института САНУ. *Споменица Етнографског института 1947-1997*, Пантелић Никола (ур).
- Voigt, Vilmos. 1981. A Semiotic Investigation of the 1st of May Celebrations in Budapest During the 1970s: A Brief Report. *International Folklore Review*: 38-40.

Ivan Kovačević

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy University of Belgrade

Dragana Antonijević

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy University of Belgrade

*New rituals and new Serbian anthropology –
The process of mutual constituting*

The intensive shift toward studying new rituals in the mid-80 is one of the key points of modernization and anthropologization of Serbian ethnology. The key initiator of this shift was the Ethnological society of Serbia, the scene of events were the yearly councils of the Ethnological society, and *Papers in Ethnology*, the society's journal, published the first papers about new rituals. In the ambience of ethnology back then, wherein the foremost interests were concerned with recording memories of rural life in the 19th century, the innovative character of researching the send-off of retiring workers, entrance of children into the pioneer organization, send off of men to obligatory military service, the behavior in coffee shops or at the promenade, was more than obvious. From today's perspective, thirty years later, the significance of these events for the constituting of the new Serbian anthropology is reviewed.

Key words: anthropology, Serbia, new rituals, Serbian anthropology, history of anthropology, history of ethnology

*Nouveaux rituels et nouvelle anthropologie serbe –
processus de constitution mutuelle*

L'intérêt intensif pour l'étude des nouveaux rituels dans les années quatre-vingts du siècle passé représente un des points décisifs de la modernisation et de l'anthropologisation de l'ethnologie serbe. C'est la Société d'ethnologie de Serbie qui a été dans la plus grande mesure l'initiateur de ce tournant; cet événement a eu lieu lors des consultations annuelles de la Société, alors que la revue de la société, *Cahiers d'ethnologie (Etnološke sveske)*, publiait les premiers travaux sur les nouveaux rituels. Dans l'ambience de l'ethnologie d'alors, qui principalement était occupée à noter les souvenirs de la vie rurale du dix-neuvième siècle, le caractère innovateur des recherches sur les fêtes organisées à l'occasion du départ des travailleurs à la retraite, de l'adhésion des

enfants à l'organisation des pionniers, du départ pour le service militaire, le comportement dans les cafés ou sur la promenade de la ville était plus qu'évident. Dans la perspective actuelle, trente ans plus tard, c'est l'importance de ces événements pour la constitution de la nouvelle anthropologie serbe qui est analysée ici.

Mots clés: anthropologie, Serbie, rituels nouveaux, anthropologie serbe, histoire de l'anthropologie, histoire de l'ethnologie

Primljeno / Received: 20. 05. 2014.

Prihvaćeno / Accepted: 16. 06. 2014.